

לא תרצח

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות כ א – כל אדם

וטעם לא תרצח - על בן אדם,¹ שלא תשחית צורה לא מלאו ימיה עוד להתבונן למה נבראה.²

שמות רבה פרשה מב סימן ח – בראש הדברות "שנתתי לכבודכם"

אמר הקב"ה: עשרת הדברות נתתי לכם לכבודכם, לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וכן כולם, לא היה להן לחטוא אלא בשלי?³

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מס' דבחדש יתרו פרשה ח – ממעט דמות המלך

כיצד נתנו עשרת הדברות: ה' על לוח זה וה' על לוח זה. - כתיב אנכי יי' אלהיך וכנגדו לא תרצח, מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך.⁴ משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבעו לו מטבעות. לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך. כך כל מי שהוא שופך דמים, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך, שנאמר: "שופך דם האדם באדם דמו יישפך, כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט ו).⁵

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מס' דבחדש יתרו פרשה ח – אזהרה לצד (לאחר) העונש

"לא תרצח" למה נאמר? לפי שנאמר: "שופך דם האדם" (בראשית ט ו), עונש שמענו אזהרה לא שמענו! תלמוד לומר: לא תרצח.⁶ - לא תנאף למה נאמר? לפי שהוא אומר: "מות יומת הנואף והנואפת" (ויקרא כ י), עונש שמענו אזהרה לא שמענו! תלמוד לומר: לא תנאף. - לא תגנוב למה נאמר לפי שהוא אומר: "וגנוב איש ומכרו" (שמות כא טז), עונש שמענו, אזהרה מנין? תלמוד לומר: לא תגנוב.⁷

¹ פשיטא שאיסור לא תרצח חל על הריגת כל אדם שנברא בצלם, בין יהודי ובין שאינו יהודי, ראה פירוש ראב"ן (ר' אליעזר בן נתן, אשכנז, מאה 11) למסכת בבא קמא בדיון על גזל גוי: "וכל שכן שאיסור לגנוב לגוי, דלא תגנוב דומיא דלא תרצח ולא תנאף דהוי בין לישראל בין לגוי".

² לאדם קצובים שנים מספר להתבונן בעולם ובעצמו והרצח קוטע התבוננות זו. ראה פירוש אבן עזרא זה במלואו שם, כיצד הוא מרחיב בהסבר עשרת הדברות ובהפרדה בין חמש הדברות הראשונים, בהם מוזכר שם ה' והן בין אדם למקום (כולל מצוות כיבוד אב ואם שאולי כבר שם חל המפנה, ראה קידושין לא א) ובין חמשה הדברות האחרונים בהם אין שם ה' מוזכר והן מהמצוות שהשכל מורה עליהן (רס"ג, ספר האמונות והדעות מאמר ט). וכבר נזכר הנושא בפסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא כא - ' הדברות פ' קמ"א, בטענות אדריינוס הרשע: "חמשה דברות הראשונות שנתן הקב"ה ... שמו מעורב בהם ... חמשה דברות האחרונות ... אין שמו מעורב בהם". ראה דרשה זו בדברינו עשרת הדברות – חמישה כנגד חמישה בפרשה זו.

³ בחטא העגל, הקב"ה כועס על עם ישראל על שעבר דווקא על הדברות של האמונה בא-ל ולא באלה שהן בין אדם לחבירו. ראה דברינו לא יהיה לך אלהים אחרים בפרשה זו וכן סניגוריות על חטא העגל בפרשת כי תשא. מה שחשוב כאן, הוא שלא תרצח עומד בראש חמשה הדברות ש"נתתי לכם לכבודכם", בראש חטיבת המצוות שבין אדם לחברו שנתנו לכבוד האדם (וחירותו).

⁴ ראה דברי רמב"ן בפרשתנו (פרק כ פסוק יב): "לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב - אמר, הנה צויתך להודות שאני בורא את הכל בלב ובמעשה ... אם כן הישמר פן תחבל מעשה ידי ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה".

⁵ כבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו עשרת הדברות חמישה כנגד חמישה בפרשה זו והראינו את החשיבות של קריאת עשרת הדברות שתי וערב: בשתי (לאורך), חמשה דברות על לוח אחד וחמשה דברות על הלוח השני, כסדר אמירתם בהר סיני, אבל גם בערב (לרוחב), ראה רש"י גמרא עבודה זרה יז ע"ב בנס שנעשה לרבי אלעזר בן פרטא), היינו הדיבר הראשון כנגד השישי, השני כנגד השביעי וכו'. מה שחשוב כאן היא ההקבלה בין לא תרצח ובין האמונה בא-ל אחד וקבלת מלכותו של הקב"ה. בין מצווה שאין למעלה הימנה בדיני בן אדם לחברו ובין מצווה שאין למעלה הימנה בין אדם למקום. החיבור הוא דרך ההגדרה של האדם כ"צלם אלהים". אך הדרשן מעדיף את הפסוק הנ"ל מפרשת נח (לאחר המבול) ולא הפסוק הראשון בו נזכר "צלם אלהים" שבפרשת הבריאה עצמה: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ וכו'" (בראשית א כז). זאת, כמובן, בגלל אזכור שפיכת דמים בפסוק שקשור לעניין שהוא דורש. הוא מבין ש"צלם אלהים" מוסב על הנרצח. אבל הפסוק מדבר לא רק על הנרצח, אלא גם על כך שהורגים את הרוצח. מה עם צלם האלהים שלו? תאמר שהוא איבד אותו בכך שרצח ו"באבוד רשעים רינה" (סנהדרין לו ע"ב). לפיכך נראה שיש גם אפשרות שלישית (שנייה). שהביטוי "צלם אלהים עשה את האדם" מוסב על כוחו של בית דין אנושי לפסוק עונש מוות וליטול חיים – גם של רשע. מניין שאוב כוח זה? מניין הכח לקיים את: "כי באדם דמו יישפך" בידי בני אדם? מצלם אלהים של הדיינים שהם אלהים בדין. וכל זאת אחר המבול!

⁶ ראינו שהתורה קובעת עונש על רציחה, אבל היכן היא מזהירה וקובעת את האיסור העקרוני שאסור לרצוח? הכלל בתורה הוא: "אין עונשים, אלא אם כן מזהירים" (מה המקור?), אז איפה האזהרה על שפיכות דמים? התשובה היא: בציווי לא תרצח שבפרשתנו. ראה גם מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כ פסוק (יג): "לא תרצח - מכלל שנאמר: מות יומת הרוצח (במדבר לה טז) למדנו עונש, אזהרה מנין? תלמוד לומר: לא תרצח. מנין אמר הריני רוצח על מנת ליהרג הרי זה מותר? תלמוד לומר: לא תרצח. מנין ליוצא ליהרג ואמר הריני רוצח הרי זה מותר? תלמוד לומר: לא תרצח".

⁷ המדרש מזכיר את לא תרצח, לא תנאף ולא תגנוב ביחד, אבל יש הבדל ביניהם. האזהרה של לא תגנוב ולא תנאף (מה עם שאר האיסורים?) באה במעמד הר סיני ואילו העונש כתוב בפרשיות מאוחרות יותר. זה הסדר המתבקש. לא תרצח, לעומת זאת, הוא

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה כא – חיזוק הדברות

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, שדילתני בסיני ואמרת לי: "אנכי ה' אלהיך" והייתי סבורה שהוא רפה; חזקתני ותוכל: "כי אנכי ה' אלהיך אל קנא" (שמות כ ד).⁸ שדילתני בסיני ואמרת לי: "לא יהיה לך אלהים אחרים" והייתי סבורה שהוא רפה; חזקתני ותוכל: "זובח לאלהים יחרם" (שם כב יט). שדילתני בסיני ואמרת לי: "לא תשא" והייתי סבורה שהוא רפה וחזקתני "כי לא ינקה ה' " (שם כ ז), שדילתני בסיני ואמרת לי: "זכור את יום השבת", הייתי סבורה שהוא רפה; חזקתני ותוכל: "מחלליה מות יומת" (שם לא יד).⁹ שדילתני בסיני ואמרת לי: "כבד את אביך"; חזקתני ותוכל: "מקלל אביו ואמו מות יומת" (שם כא יז). שדילתני בסיני: "לא תרצח"; חזקתני ותוכל: "שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (בראשית ט ו).¹⁰

מסכת פסחים דף כה עמוד ב – ייהרג ולא יעבור על לא תרצח – מסברא פשוטה

ושפיכות דמים גופיה מנלן? - סברא הוא; כי ההוא דאתא לקמיה דרבא, אמר ליה: מרי דוראי אמר לי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: ליקטלוך ולא תיקטול. מאי חזית דדמא דידך סומק טפי? דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי?¹¹

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תנ – מעשה רצחנות

דבור ששי: לא תרצח, אל תתחבר לרוצחים, התרחק מחבורתם שלא ילמדו בניך מעשה רצחנות. ובעון רציחה חרב בא לעולם.¹²

אבן עזרא שמות (הפירוש הארוך) פרק כ פסוק יב – מסיוע לרצח להצלה

לא תרצח בידך או בלשונך, להעיד עליו שקר להמיתו, או להיותך רכיל, או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג, או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו, ואם לא גלית אתה כמו רוצח.¹³

מקרה מיוחד בו העונש, ממנו אפשר להבין שיש גם איסור, נאמר עוד בספר בראשית. ראה דברינו [שופך דם האדם באדם דמו ישפך](#) בפרשת נח. רק בספר שמות באה האזהרה. ללמדך שגם מצווה שהיא מושכלת וברורה (רס"ג ספר האמונות והדעות מאמר ט), שישודה בספר בראשית – ספר היצירה – וגם בני נח מצווים עליה (סנהדרין נו ע"א), עדיין צריך בה את אזהרת המצוות הפורמאלית. צריך לכתוב אותה בספר החוקים, אי אפשר להסתמך רק על מושכלות בסיסיות, בפרט אם רוצים להקים מערכת שפיטה וענישה. ראה ספר המצוות לרמב"ם: "והמצוה הרפ"ט היא שהזהירו שלא להרוג קצתנו את קצתנו והוא אמרו יתעלה לא תרצח. והעובר על זה ייהרג בסייף שיוכה על צוארו (סנהדרין נב ב). אמר יתברך (משפטים כא) מעם מזבחי תקחנו למות. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בתשיעי ממסכת סנהדרין (עו ב - פא ב). ובהלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה א, כותב הרמב"ם: "כל הורג נפש אדם מישראל עובר בלא תעשה, שנאמר (שמות כ יד) לא תרצח, ואם רצח בזדון בפני עדים מיתתו בסייף שנאמר: נקם ינקם (שמות כא כ)".

⁸ ראה דברינו על הפסוק בירמיהו כ ז: "פְּתִיתֵנִי ה' וְנָאֶפֶת חֻזְקֵתִי וְתוֹכְלִי". ונראה לנו להגיה בכל מקום שדילתני ולא שדילתני.

⁹ ראה דברינו [הבל השבת](#) בפרשת בראשית.

¹⁰ וכן שם כל שאר הדברות: לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה ולא תחמוד. כל הדברות צריכות חיזוק, היינו אזהרה ועונש. מעמד הר סיני היה "פיתוי", רגע של "שידול" שיש אחריו רפיון. (גם בני ישראל "פיתו" כביכול את הקב"ה במעמד הר סיני, ראה המדרשים על הפסוק בתהלים עח לו: "וַיִּפְתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבְלִשׁוֹנָם יִכְזְבוּ לוֹ", בדברינו [מי פיתה את מי בסיני](#) בפרשה זו). הדברות וציוויים אחרים בתורה (מצוות שכליות) נשמעים כערך נעלה וראוי אבל צריכות חזרה וחיזוק באזהרות קונקרטיות וסולם ענישה. ראה דברינו [עשרת הדברות בפרשת קדושים](#). אך המיוחד ב"לא תרצח", כפי שכבר ראינו לעיל, הוא שהחיזוק אינו ממצוות שחזרו ונשנו לאחר מתן תורה, ויש הרבה פסוקים כאלה, כגון פרשת רוצח בספר במדבר פרק לה, אלא שוב דווקא מספר בראשית. החיזוק לדיבר שניתן בהר סיני ממצווה אוניברסלית שניתנה לכלל האנושות לפני מתן תורה! ראה שם אגב גם את דיבר "לא תחמוד" שהחיזוק בא מפסוק במשלי ו כט: "כִּן הִבָּא אֶל אֶשֶׁת רַעְוָה לֹא יִנְקָה כָּל הַנֶּגֶע בָּהּ".

¹¹ שפיכות דמים היא אחת משלוש המצוות של "ייהרג ואל יעבור", לצד עבודה זרה ועריות. עבודה זרה, משום שכתוב: "ואהבת את ה' אלוהיך ... בכל נפשך" – אפילו הוא נוטל את נפשך. אבל שפיכות דמים, מנין לנו שאדם צריך למסור את נפשו ובלבד שלא יהרוג אדם אחר? או נאמר כך: מנין לנו שאדם לא יכול להציל את עצמו ע"י הריגת אדם אחר? אומרת הגמרא: סברא הוא. ההיגיון הפשוט אומר שאינך יכול להציל את נפשך בנפש חברך. בוודאי שלא לרצוח לשום מטרה אחרת. זו מושכלה הכי בסיסית שאינה זקוקה לשום פסוק בתורה. אז אם אזהרה ועונש (חיזוק) יש לנו כבר "שופך דם האדם" בספר בראשית ועצם האיסור מסברא, מה בא ציווי "לא תרצח" ללמדנו? לציין בכל זאת את ערך החיים? אולי עוד משהו?

¹² ובאותו מדרש, אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תפו: "שלא תהיה משתתף עם הרצחנים לא ביד ולא ברגל ולא בפה ולא בדעת". סיוע והשתתפות ברצח, גם היא חלק מהאיסור של לא תרצח.

¹³ שני דברים אומר כאן אבן עזרא שנמשכים האחד מהשני במשיכת קולמוס, אבל הם שני עניינים שונים. הראשון, הוא המשכיות ברורה לדברי המדרש הקודם מעשה הרצחנות ומעוררים את ההקשר של לא תרצח עם המצווה "[לא תעמוד על דם רעך](#)" עליה הרחבנו בפרשת קדושים. ראה שוב גם דברינו [עשרת הדברות בפרשת קדושים](#). השני, הוא העברת מידע שיכולה להציל בן אדם מפגיעה בו. כאן מתקשר "לא תרצח" שהוא מצוות לא תעשה עם מצוות הצלה שהיא מצוות עשה ברורה. וחוזרים הדברים ומתקשרים עם לא תעמוד על דם רעך ואפילו עם [מצוות השבת אבדה](#) לה הקדשנו דף מיוחד בפרשת כי תצא. קבלנו איפו שני "לא תרצח". זה האיסור לא-תעשה אולי הקטגורי ביותר בתורה ובכל תרבות אנושית, וזה שהוא 'עשה הבא מכלל לאו' (בהיפוך מהכלל

מדרש אגדה (בובר) שמות פרק כ

לא תרצח. הפכהו כמו לא תרחץ, וכמו: "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה" (בראשית ד י), וכתוב: בדמים לא תרחץ, כמו: "פעמיו ירחץ בדם הרשע" (תהלים נח יא).¹⁴

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא כא - י' הדברות פ' קמיייתא – כנגד הדגים

נאמרו עשרת הדברות כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, אנכי כנגד "ויאמר אלהים יהי אור" (בראשית א ג) ... לא יהיה לך כנגד: "ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים" (בראשית א ו) - אמר הקב"ה: הִיָּה מַבְדִּיל בֵּינִי וּבֵין עַבְדֹּדָה זֶרָה ... לא תשא כנגד: "ויאמר אלהים יקוו המים" (בראשית א ט) ... כבד כנגד "ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים" ... לא תרצח כנגד: "ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה" (שם א כ) אמר הקב"ה: אל תהיו כדגים הללו שהגדולים בולעים את הקטנים שנאמר: "ותעשה אדם כדגי הים" (חבקוק א יד).¹⁵

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: תם ולא נשלם. הרבה עוד יש לדון באיסור זה של לא תרצח שמלווה את האנושות משחר ימי הַבְּלָה וְחֻבְלָה (הבל) ורדיפתה אחרי שלטון, כבוד וקנין (קין). ראה המדרש הנפלא בבראשית רבה כב ט (קין והבל), המשל של המלך שצופה בשני אתלטים שמתגוששים ואינו מתערב גם כאשר האחד עומד להרוג את חברו. ראה דברינו [קין והבל הרצח הראשון](#) בפרשת בראשית. ולא הבאנו בנושא נכבד זה, אלא כמלוא פי פרה או גמל (שבת פרק ז משנה ד).

¹⁴ 'לאו הבא מכלל עשה' שמתקשר לדין הרחב של הצלה. ומעניין אם אבן עזרא היה נותן חסינות לעיתונות ועורכי דין שלא מוכנים למסור מידע שיכול להסגיר רוצחים ולמנוע פשע בטענות של "חיסוי מידע" או "יחסי לקוח".

¹⁴ לא תרצח = לא תרחץ ידיך בדם. ואפשר גם להוסיף מדרש משלנו: לא תרצח ואח"כ תרחץ בניקיון כפיך בטענות מטענות שונות של התחמקות מאשמה. בבחינת: הרצחת וגם רחצת? ואולי גם 'לא ירחץ' כאבן עזרא לעיל.

¹⁵ ההשוואה של עשרת הדברות עם עשרה המאמרות בהם נברא העולם, צריכה עיון נפרד על כל דיבר ודיבר מול כל מאמר ומאמר שבבריאה ולא כאן נאריך בה. נתמקד בלא תרצח ששוב בולט בייחודו. יכול היה הדרשן למצוא הקבלה פשוטה וטבעית באמירת פרו ורבו, בצמד הפסוקים, בראשית א כז-כח: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ וכו' וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וכו' ". והרי פשיטא שמי שרוצח מבטל פסוקים אלא ואמירה זו! אבל הוא בוחר בפסוק של מאמר בריאת החיות שבמים! במקומות רבים יש "סימפטיה" לדגים והם מתוארים כבעלי חיים שקטים ונוחים. ראה המדרשים על הדגים שלא חטאו ולפיכך לא לקו במבול (זבחים קיג ע"ב). וכן המשל על השועל והדגים (ברכות סא ע"ב). אבל כאן, הדגים הם "רוצחים". ראה פירוש ברטנורא על המשנה בפרקי אבות (פרק ג משנה ב): "אלמלא מוראה של מלכות – איש את רעהו חיים בלעו", בעקבות הגמרא בעבודה זרה ד ע"ב: "חיים בלעו - דכתיב (חבקוק א') ותעשה אדם כדגי הים, מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו".